

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาความรู้ ความเข้าใจและทักษะในการรักษาศิลปะ 5 การเจริญสมาธิตามหลักอภิปิชา และการพัฒนาปัญญาด้วยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการของผู้เรียนชั้นประถมศึกษา 2) ศึกษาผลการใช้ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป. อ. ปยุตโต ของนักเรียนชั้นประถมศึกษา

ผู้วิจัยได้นำรูปแบบการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น (ในการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต) มาปรับใช้กับผู้เรียนที่ต่างระดับ และต่างสภาพแวดล้อมกับผู้เรียนที่ผู้วิจัยเคยทำวิจัยเชิงทดลองมาแล้ว เพื่อประยุกต์ใช้รูปแบบข้างต้นในการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต โดยปรับเปลี่ยนคู่มือในการพัฒนาให้สอดคล้องกับช่วงวัยของผู้เรียน ได้รับทุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ พัฒนาให้กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาช่วงชั้นที่ 2 (3 โรงเรียนในจังหวัดนนทบุรี คือ โรงเรียนไทรน้อย บางบัวทอง และโรงเรียนปากเกร็ด) ซึ่งปรากฏผล ผู้เรียนสามารถพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโตได้และเห็นผลอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรนำมาปรับใช้กับผู้เรียนในระดับประถมศึกษาบ้าง (ทั้งช่วงชั้นที่ 1 และช่วงชั้นที่ 2) โดยมีผู้เข้ารับการพัฒนา คือผู้เรียนจาก 2 โรงเรียน คือ 1) โรงเรียนบ้านคลองฝรั่ง ผู้เรียนชั้นประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 1 (ป.3) จำนวน 23 คน และประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 2 (ป.5-6) จำนวน 25 คน รวม 48 คน 2) โรงเรียนวัดลำโพ ผู้เรียนชั้นประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 1 (ป.3) จำนวน 25 คน และประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 2 (ป.5) จำนวน 25 คน รวม 50 คน รวมทั้งสิ้น 98 คน ดำเนินการที่ละโรงเรียน โดยดำเนินการที่โรงเรียนบ้านคลองฝรั่งก่อนอยู่ในช่วงเดือนมกราคม – มีนาคม 2554 แล้วจึงดำเนินการที่โรงเรียนวัดลำโพอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม 2554 ดำเนินการสัปดาห์ละ 2 วัน เสาร์-อาทิตย์ ติดต่อกัน 7 สัปดาห์ รวมช่วงชั้นละ 7 วัน วันละ 6-7 ชั่วโมง รวมประมาณ 42 ชั่วโมง/กลุ่ม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 1 และช่วงชั้นที่ 2 ใน 2 จังหวัดนนทบุรี 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนบ้านคลองฝรั่งและโรงเรียนวัดลำโพ โดยผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน 3 ระยะ ดังนี้ 1) ระยะก่อนการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ฯ นำรูปแบบที่สร้างไว้ และคู่มือมาพิจารณารายละเอียดของกิจกรรม แล้วปรับแก้ไขให้เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียนมากขึ้น เก็บข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นและสภาพแวดล้อมของกลุ่มตัวอย่าง และติดต่อประสานคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง 2) ระยะดำเนินการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ฯ มีกระบวนการในการพัฒนา 3 กิจกรรมหลัก คือ การรักษาศิลปะ การเจริญสมาธิตามหลักอภิปิชา และการพัฒนาปัญญา ในทุกกิจกรรมมีการระดมสมองแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ผู้เรียนรายงานตนเองทั้งด้วยวาจาและลายลักษณ์อักษร ด้วยบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตร สร้างห้องเรียนที่ปราศจากความกลัวและเป็นประชาธิปไตย เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วย 1) คู่มือการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต 2) แบบวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต 3) แบบสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนโดยผู้ปกครอง และผู้วิจัย 4) การรายงานด้วยตนเองทั้งด้วยวาจา ลาย

ลักษณะอักษร และ 5) ข้อคิด คำคม บทกลอน สุภาษิต และเพลงเพื่อชีวิต โดยเครื่องมือทั้งหมด ผู้วิจัยปรับปรุงจากที่เคยสร้างไว้แล้ว วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป เพื่อคำนวณและวิเคราะห์ค่าสถิติ คือ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน(S.D.) ใช้ t-test dependent และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณลักษณะ ด้วยการศึกษาค้นคว้า การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ปกครอง อาจารย์ที่ปรึกษาผู้บริหารโรงเรียน รวมทั้งการสรุปผลจากการรายงานด้วยตนเองในทุกกิจกรรม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม ชัดเจน และเชื่อถือได้

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยไม่ว่าจะเป็นในเชิงปริมาณหรือคุณภาพ ได้ตอบวัตถุประสงค์และสมมติฐานที่ตั้งไว้แล้ว กล่าวคือ ในเชิงปริมาณ ผลการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานข้อ 1 คือ ผู้เรียนได้เข้ารับการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิด ป.อ. ปยุตโต มีคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงขึ้นกว่าก่อนเข้ารับการพัฒนา สำหรับเชิงคุณลักษณะหรือเชิงคุณภาพนั้น รวมทั้งมีข้อมูลในเชิงประจักษ์ต่อวัตถุประสงค์ข้อที่ 1.2.2 ได้เป็นอย่างดีว่า ผู้เรียนสามารถแสดงพฤติกรรมและรายงานตนเองได้อย่างชัดเจนว่า สามารถพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ. ปยุตโต ได้ โดยผู้เรียนเพิ่มความตั้งใจ ความพยายาม ความเอาใจใส่ และใช้ปัญญาในการไตร่ตรอง ทำกิจกรรมอย่างเต็มความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม และแสดงผลอย่างชัดเจนว่า วัตถุประสงค์ในการวิจัยข้อที่ 1.2.1 แสดงว่าผลการใช้ไตรสิกขาในการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิด ป.อ. ปยุตโต ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง รายละเอียดได้แสดงไว้ใน 5.1.1 และ 5.1.2

5.1.1 ผลการวิจัยด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

1) ผลการวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ของผู้เรียนระยะก่อนและหลังการพัฒนาทั้ง 2 โรงเรียน และ 2 ช่วงชั้น (ประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 1 และช่วงชั้นที่ 2)

จากผลการวิเคราะห์ พบว่า ผู้เรียนที่เข้ารับการพัฒนาทั้ง 2 โรงเรียนและ 2 ช่วงชั้น มีคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต หลังการพัฒนาสูงกว่าก่อนการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยที่ 1

2) ผลการวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ของผู้เรียนเปรียบเทียบ 2 โรงเรียนทั้งระยะก่อนและระยะหลังการพัฒนา

จากผลการวิเคราะห์ พบว่า ผู้เรียนที่เข้ารับการพัฒนาทั้ง 2 โรงเรียนและ 2 ช่วงชั้น มีคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ทั้งก่อนและหลังการพัฒนาไม่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

5.1.2 ผลการวิจัยด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณลักษณะ (คุณภาพ)

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการรายงานด้วยตนเองของผู้เรียนทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร การวาดภาพประกอบและรายงานด้วยวาจา การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนถึงการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมของผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย (ในทุกกิจกรรม) และการสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียน โดยผู้ปกครอง ประกอบกับ การพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากอาจารย์ผู้สอน อาจารย์ที่ปรึกษา และผู้บริหาร โรงเรียน สามารถสรุปได้ 2 ประการ คือ 1) ผู้เรียนที่เข้ารับการพัฒนามีความรู้ ความเข้าใจและทักษะในการ รักษาศีล 5 เจริญสมาธิตามหลักอริยบทและพัฒนาปัญญาด้วยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ โดย ผู้เรียนได้รายงานตนเองทั้งหน้าชั้นเรียนและเป็นลายลักษณ์อักษร 2) ผู้เรียนที่เข้ารับการพัฒนา สามารถ พัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ได้จริง โดยผู้เรียนที่เข้ารับการพัฒนามีแรงจูงใจใฝ่ สัมฤทธิ์ฯ เพิ่มมากขึ้น ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่สังเกตได้คือ ผู้เรียนเพิ่มความตั้งใจ ความพยายาม ความเอาใจใส่ และใช้สติปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ในการทำงาน/กิจกรรมต่างๆ อย่างเต็มที่ ตามศักยภาพของงานและ ตนเอง รวมทั้งคำนึงถึงสิ่งที่ทำให้เกือกลต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

จากผลการวิจัย 5.1.1 และ 5.1.2 เป็นการตอบวัตถุประสงค์การวิจัยในข้อที่ 1.2.1 และ 1.2.2 ได้อย่างชัดเจน และผู้วิจัยได้ปรับปรุงคู่มือการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโตก่อนเริ่ม ดำเนินกิจกรรม และเมื่อดำเนินกิจกรรมเป็นผลสำเร็จตามข้อ 1.2.1 และ 1.2.2 แล้วยอมแสดงถึงว่าคู่มือมีความ สอดคล้องกับช่วงวัยของผู้เรียนเป็นอย่างดี (ซึ่งได้กล่าวรายละเอียดของการปรับไว้ในบทที่ 3 แล้ว) และผู้วิจัย สามารถสรุปได้ว่า ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ เนื่องจากผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง และมีความเข้าใจใน การปฏิบัตินั้น มีการรายงานทั้งด้วยวาจาและลายลักษณ์อักษร สามารถบอกได้ว่า ตนเองได้รับประโยชน์อย่าง เต็มที่ และเห็นได้เชิงประจักษ์ ยืนยันโดยผู้ปกครอง ผู้วิจัยและผู้ช่วย ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็น รูปธรรมชัดเจน

5.2 การอภิปรายผลการวิจัย

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อ 1.2.1 และ 1.2.2 พบว่า ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการ รักษาศีล การเจริญสมาธิตามหลักอริยบท และการพัฒนาปัญญาด้วยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ซึ่งดู ได้จากการอภิปรายผล 5.2.1 จะเห็นความแตกต่างของคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ว่ามีการเพิ่มอย่างชัดเจน อัน เป็นผลมาจากการพัฒนาด้วยหลักไตรสิกขา โดยดูจากการอภิปรายผลจากการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ และเห็น ในเชิงประจักษ์ในการอภิปรายผลจากการวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพ ทั้งทางด้านรูปแบบที่ใช้ ด้านไตรสิกขา ตัว ผู้สอนและผู้เรียน ซึ่งคือองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของรายงานการวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงขออภิปรายผลดังนี้

5.2.1 การอภิปรายผลจากการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ

1) เพื่อทดสอบตามแตกต่างของค่าเฉลี่ยคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ของผู้เรียนที่เข้ารับการพัฒนาทั้ง 2 โรงเรียน ระยะเวลาก่อนและหลังการพัฒนาตามตารางที่ 1 และ 2 พบว่า ทุกโรงเรียนมีคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ฯ หลังการพัฒนาสูงกว่า ก่อนการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ 0.01 เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 และ 2) เพื่อทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยคะแนน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ฯ ของผู้เรียนเปรียบเทียบ 2 โรงเรียน ทั้งระยะก่อนและหลังการพัฒนา ตามตารางที่ 3 และ 4 พบว่า ผู้เข้ารับการพัฒนาทั้ง 2 โรงเรียนและ 2 ระดับชั้น มีคะแนนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ฯ ทั้งก่อนและ

หลังการพัฒนาไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงสรุปได้ว่า **สมมติฐานการวิจัยข้อที่ 1ได้รับการสนับสนุน**

ผลการวิจัยนี้สามารถอธิบายได้ว่า การที่ผู้เรียนมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต สูงขึ้นหลังการพัฒนา เป็นผลเนื่องมาจากการที่ผู้เรียนกลุ่มที่เข้ารับการพัฒนารับการพัฒนาด้วยกระบวนการไตรสิกขา คือ การรักษาศีล การเจริญสติและสมาธิตามหลักอิทธิบาท การพัฒนาปัญญาด้วยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ซึ่งวิธีการพัฒนาดังกล่าว ผู้วิจัยพยายามให้ผู้เรียนต้องไขว่คว้าลักษณะสำคัญของแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ฯ ทั้ง 3 ข้อ กล่าวคือ 1) ทำให้ดีที่สุดในงานนั้นจะเป็นไปได้ 2) ทำให้เต็มที่เต็มความสามารถตามศักยภาพที่มี และ 3) ทำให้งานนั้น สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เกื้อกูลต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม จะต้องเข้าร่วมกิจกรรมรวม 42 ชั่วโมง โดยกิจกรรมในแต่ละชั่วโมงผู้เรียนจะต้องทำให้เสร็จเรียบร้อยในบางกิจกรรมต้องอาศัยความร่วมมือรวมใจ และจิตใจที่เกื้อกูลเป็นอย่างยิ่ง งาน/กิจกรรมทุกอย่างจะต้องเสร็จ และส่งตามเวลาที่ผู้วิจัยกำหนด เกือบทุกกิจกรรมต้องมีการรายงานผลด้วยตนเองหน้าชั้นเรียน รวมทั้งส่งงานเป็นลายลักษณ์อักษรด้วย จากการวิเคราะห์ผลงานที่นักเรียนได้ทำกิจกรรมในแต่ละครั้งพบว่า ผู้เรียนมีการพัฒนาแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ นั่นคือ ทำทุกงาน/กิจกรรมอย่าง เริ่มมีอิทธิบาท 4 เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กล้าแสดงออกมากขึ้น เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลซึ่งกันและกันมากขึ้น เมื่อ สอบถามจากผู้ปกครองพบว่า ผู้เรียนมีความตั้งใจ พยายาม เอาใจใส่ในการทำงาน/กิจกรรมที่บ้านมากขึ้น กิจกรรมทุกกิจกรรมเกื้อหนุนและไปในทิศทางเดียวกัน จึงสามารถรวมกันส่งเสริมให้ผู้เรียนที่เข้ารับการพัฒนารับการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโตได้ สอดคล้องกับการศึกษาของ ภัทรพร ยุทธาภรณ์ พินิจ (2547, 2552) ที่พบว่า กระบวนการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ด้วยไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) นั้นให้ผลดีกับเยาวชนไทยเป็นอย่างยิ่ง จากการติดตามผลผู้เรียนบางคนที่เคยเข้าร่วมพบว่า สามารถเข้าศึกษาต่อได้ในระดับอุดมศึกษา บางคนขยันขันแข็งมากขึ้นทั้งในการเรียนและงานบ้าน สำหรับคุณธรรมทางพุทธศาสนา เรื่องอื่น ๆ ที่ใช้การสร้างศรัทธา และโยนิโสมนสิการ รวมทั้งไตรสิกขา ในการพัฒนาคุณธรรม และพฤติกรรมที่ต้องการ เช่น ลดความเครียด การมีวินัยในตนเอง ความสามารถในการตัดสินใจ ความสามารถในการแก้ปัญหา ความฉลาดทางอารมณ์ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การมีแรงจูงใจ ความรับผิดชอบในหน้าที่(วัชรา ทองมอญ, 2541; สุรพงษ์ ชูเดช, 2541; อาลัย พรหมชนะ, 2541; ดลพัฒน์ ยศธร, 2542; นัตตา ธรรมวงศผล, 2542; สำรอง บุตรโท, 2543; นิตยา คงเกษม, 2544) และมีผู้ศึกษาที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา (พุทธทาสภิกขุ, อ้างถึงในสุรัตน์ เพชรนิล, 2540) เห็นว่าเป็นแนวทางของการศึกษาที่ผู้ศึกษาต้องลงมือประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง ต้องทำให้มนุษย์ทำลายความหลงผิดในเรื่องตัวตน ขจัดความเห็นแก่ตัวที่เป็นรากเหง้าของปัญหา... และการศึกษาหรือฝึกอบรมตามแนวไตรสิกขา ช่วยเพิ่มวินัยและความรับผิดชอบในหน้าที่ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ(วัฒนา มีชูเสน, 2537 ; เอมอร กฤษณะรังสรรค์, 2537 และสุรพงษ์ ชูเดช, 2541) จากผลงานวิจัยข้างต้นจะเห็นได้ว่า การสอนแบบสร้างศรัทธา โยนิโสมนสิการ และไตรสิกขา สามารถพัฒนาคุณธรรม หรือพฤติกรรมที่ต้องการได้จริง สอดคล้องกับผลการวิจัยในครั้งนี้ โดยเฉพาะในเรื่องของปรโตโฆสะ (ผู้สอนต้องเป็นกัลยาณมิตร) ปรโตโฆสะ หรือตัวแบบทางสังคม ผู้วิจัยใช้ทั้งตัวแบบที่มีชีวิต ได้แก่ 1) การทำตนเองให้เป็นกัลยาณมิตร 2) การยกตัวแบบที่เหมาะสม คือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อริยสงฆ และ

บุคคลธรรมดาที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต 3) ให้ผู้เรียนหาตัวแบบทำรายงานสั้น ๆ และนำมารายงานในชั้นเรียน ซึ่งส่งผลเป็นที่น่าพอใจ และตัวแบบที่ไม่มีชีวิต ในที่นี้ผู้วิจัยใช้ เพลง พุทธภาษิต คำขวัญ คำคม ฯ สรางแผนกิจกรรม สำหรับงานวิจัยที่ใช้ตัวแบบหรือโปรโตไซสที่ตีพิมพ์พัฒนาคุณธรรมและพฤติกรรมที่ต้องการ เช่น จากการศึกษาของแมคเคลแลนด์และคณะ (Maclelland et al., 1959, 1961, 1969 cited in Klein, 1982:362-365) พบว่าเรื่องราวที่พ่อแม่อ่านหรือถ่ายทอดให้เด็กฟังจะเป็นการถ่ายทอดทางคุณธรรม เขาสรุปว่า นิทาน เรื่องเล่า และคำพูดที่บ่งบอกถึงแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ รวมถึงการอบรมเลี้ยงดู และเป็นต้นแบบให้เด็กโดยตรง ทำให้เกิดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สอดคล้องกับการศึกษาของจิราพร เนติธาดา (2542) ที่พบว่าหลวงปู่ชา สุภัทโท เจ้าอาวาสวัดหนองบัวป่าพง อุบลราชธานี ต่อทอดธรรมะโดยสการพูดและปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง การเล่าเรื่องของท่านน่าเชื่อถือ เนื่องจากท่านปฏิบัติตนสอดคล้องกับเรื่องที่ท่านเล่า สามารถสรุปได้ว่าการเรียนรู้ด้วยโปรโตไซส คือการเรียนรู้ผ่านตัวแบบมีอิทธิพลต่อแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์เป็นอย่างดี

5.2.2 การอภิปรายผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1) ด้านรูปแบบและกระบวนการที่ใช้ในการพัฒนา ในการศึกษาครั้งนี้ใช้กระบวนการไตรสิกขา คือการรักษาศีล การเจริญสมาธิตามหลักอิทธิบาทและการพัฒนาปัญญา คำถามแรกของผู้วิจัยพบก็คือทำไมรูปแบบและกระบวนการที่ใช้ในการพัฒนา จึงต้องเป็นไตรสิกขา คำตอบก็คือ ไตรสิกขา ถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ศีล สมาธิ และปัญญา(สะอาด สงบ และสว่าง) เป็นความต่อเนื่องของกระบวนการฝึกอบรม สมาธิที่มีศีลบ่มย่อมน้อมมีอันสงสมากเช่นเดียวกันปัญญาที่มีสมาธิบ่มแล้ว (พระธรรมปิฎก, 2538 : 601-602 และ 733-827) ดังนั้นการศึกษาไม่ควรมุ่งที่ปัญญาอย่างเดียว สมควรให้การศึกษาและการฝึกบุคคลครบทั้ง 3 ระดับ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในขณะที่เดียวกันผู้สอนควรเป็นกัลยาณมิตรที่สามารถสร้างศรัทธาและชี้แนะให้ผู้เรียนเป็นผู้รู้จักคิดเองได้ ทำให้เขามองโลกและชีวิตอย่างรู้เท่าทัน ชัดเกลากิเลส แก่ทุกข์ได้ สามารถทำประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ ไตรสิกขาจึงเป็นพุทธธรรมที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต

ก. การรักษาศีล 5 ผู้เรียนทั้ง 2 ช่วงชั้นและ 2 โรงเรียนกว่าร้อยละ 60 สามารถรักษาศีลได้ครบ เมื่อจบการพัฒนารายงานในวันสุดท้าย คนที่ทำได้ครบส่วนมากรายงานว่า รักษาศีลได้ครบ มีความภูมิใจตนเอง และจะทำไปเรื่อยๆ แม้ไม่มีการเข้ารับการพัฒนาแล้วก็ตาม ส่วนคนที่ยังไม่สามารถรักษาศีลได้ครบก็ให้สัญญาว่าจะพยายามทำให้ได้ ผู้เรียนจำนวนหนึ่งเห็นว่าการรักษาศีลเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไปแล้ว สอดคล้องกับการศึกษาของภทรพร ยุทธาภรณ์พินิจ (2547, 2550) ที่ดำเนินการกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาช่วงชั้นที่ 1 และมัธยมศึกษาช่วงชั้นที่ 2 ได้ผลเช่นเดียวกัน

ข. การเจริญสมาธิตามหลักอิทธิบาท ผู้วิจัยให้ผู้เรียนเลือกกิจกรรม/งานที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน เช่น แปรงฟัน กวาดบ้าน ถูบ้าน เก็บที่นอน ซักผ้า เลี้ยงน้อง ช่วยทำกับข้าว ล้างจาน ฯลฯ เลือกมา 2-3 อย่าง แล้วให้ปฏิบัติอย่างตั้งใจ ชยันหมั่นเพียร เอาใจใส่และใช้สติปัญญาไตร่ตรอง แล้วให้สังเกตและรายงานผลด้วยตนเอง ทั้งลายลักษณ์อักษร รูปภาพ และวาจา พบว่า ผู้เรียนเกือบทั้งหมด ร้อยละ 80 สามารถปฏิบัติได้ และปฏิบัติแล้วเห็นผลอย่างชัดเจนทั้งผลที่ตนเองเห็นและผู้

ใกล้ขีดก็มองเห็น หลายรายที่ผู้ปกครองแสดงความชื่นชม หรือแปลกใจที่บุตรหลานทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันด้วยความตั้งใจ พากเพียร เอาใจใส่ และใช้สติปัญญาไตร่ตรอง แรกๆ หลากๆ คนลืมนิสัยหรือปฏิบัติอย่างไม่จริงจัง แต่เมื่อฟังเพื่อนรายงาน ก็เริ่มเปลี่ยนไป เริ่มทำอย่างจริงจังบ้าง และทำได้เกือบทั้งหมดก่อนจบหลักสูตรการพัฒนา การฝึกการเจริญสติและสมาธิตามหลักอิทธิบาท สอดคล้องกับความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในการทำงาน/กิจกรรมอยู่แล้ว ดังที่ เฉก ธนะศิริ(2538 : 41-42 และ 49-50) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์และสัตว์นั้นมีสมาธิโดยธรรมชาติอยู่แล้ว เช่น การเขียนวงกลมก็ต้องใช้สมาธิตามธรรมชาติ แมวจ้องตะครุบหนูก็เช่นกัน และสมาธิจะดีขึ้น ถ้าได้รับการฝึกฝนบ่อยๆ จนเกิดความเคยชินก็จะกลายเป็นอัตโนมัติ สัมมาสมาธิ คือ การพอกจิต เพื่อให้จิตสะอาด เป็นกุศล มีพลังในการทำกิจกรรมต่างๆ เป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน

ค. การพัฒนาปัญญา เป็นการพัฒนาขั้นสุดท้ายของกระบวนการไตรสิกขา ในขั้นนี้ผู้วิจัยพัฒนาด้วยกิจกรรมและเกมต่างๆ ด้วยวิธีการสอนที่สร้างศรัทธาและฝึกการคิดโยนิโสมนสิการ 3 แบบ คือ แบบเร้าคุณธรรม แบบอยู่กับปัจจุบัน แบบสืบสาวเหตุปัจจัย เพื่อให้ใช้ชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม ผู้เรียนเกือบทุกคนทั้ง 3 โรงเรียน ทำกิจกรรม เล่นเกมด้วยความตั้งใจ สนุกสนาน มีความพึงพอใจ และรับรู้ถึงการได้พัฒนาตนเอง การพัฒนาครั้งนี้เป็นไปตามหลักการของกระบวนการไตรสิกขา คือ ศีล = สะอาด (ต้องจิตใจสะอาดก่อน) แล้วจึงมีสมาธิ = สงบ(สงบด้วยการทำงานตามหลักอิทธิบาท) และผ่านไปสู่การพัฒนาปัญญา = สว่าง(จะเกิดปัญญาจะต้อง สะอาดและสงบ) จึงจะเป็นปัญญาที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เกื้อหนุน เป็นประโยชน์ต่อตนเองผู้อื่นและสังคม

2) ด้านผู้สอน ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สอน โดยจัดการเรียนการสอนตามที่กำหนดไว้ในคู่มือการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ยุศุตโตที่ได้ปรับให้สอดคล้องกับวัยของผู้เรียน ก่อนที่จะดำเนินการพัฒนา ผู้สอนจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องการสร้างศรัทธา ด้วยความเป็นกัลยาณมิตร การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์(ปรโตโมษะ) ที่ดีงาม และถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องตามจุดเริ่มต้นของการศึกษาตามที่พระพรหมคุณาภรณ์(พระธรรมปิฎก, 2538 : 621) ได้สรุปไว้ในพุทธธรรม รวมทั้งผู้วิจัยจะต้องสร้างห้องเรียนที่ปราศจากความกลัว ให้เป็นห้องเรียนที่ผู้เรียนมีจิตใจ เบิกบาน แจ่มใส สามารถใช้ความคิดได้อย่างเป็นอิสระ เพราะความกลัวไม่ใช่แรงจูงใจที่ดี ตามแนวคิดของ ไอน์สไตน์ (Albert Einstein , 1954 อ้างถึงในพระเทพเวที, 2536 : 89-90) ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของนักปราชญ์ชาวอินเดีย กฤษณะมูรติ (กฤษณะมูรติ อ้างถึงในโสริช โปธิแก้ว , 2539 : 4) ที่เห็นว่า หน้าที่ของการศึกษา คือ ช่วยให้คนมีชีวิตที่อิสระและปราศจากความกลัว ถ้าสามารถสร้างบรรยากาศอันปราศจากความกลัวขึ้นได้ จะเป็นสิ่งพิเศษและยิ่งใหญ่ จะช่วยให้มีปัญญาที่จะดำเนินชีวิตและเข้าใจโลกได้ การศึกษาที่แท้จริงต้องพยายามสร้างห้องเรียนที่ปราศจากความกลัวให้ได้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างห้องเรียนที่เป็นประชาธิปไตย ปราศจากความกลัว ด้วยการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประเมินผลในทุกกิจกรรม ให้กำลังใจด้วยการใช้คำพูดและการกระทำในเชิงบวกตลอดระยะเวลาการพัฒนา รวมทั้งสอนให้ผู้เรียนคิดในเชิงบวก มองแต่ในสิ่งดีของผู้อื่น สอดคล้องแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุที่แต่งไว้เป็นว่า... “เรามีส่วนเลวบ้างช่างหัวเขา จงเลือกเอาแต่ส่วนดี

เขามีอยู่ เป็นประโยชน์ต่อโลกบ้างยังน่าดู ได้ที่ช่วยอย่าไปรู้ของเขาเลย” เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนทุกคนมีความมั่นใจในการปฏิบัติทุกกิจกรรม และได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ผู้เรียนสามารถเลือกปฏิบัติได้ตามความสมัครใจ รวมทั้งผู้สอนจะต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรอย่างสม่ำเสมอ ตรงกับที่พระพรหมคุณาภรณ์(พระธรรมปิฎก, 2538 :606) กล่าวไว้ว่า ผู้สอนพึงเป็นกัลยาณมิตร ที่สามารถสร้างศรัทธา และชี้แนะให้ผู้เรียนรู้จักคิดเองได้ อย่างน้อยก็ทำให้เขาเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา สามารถทำประโยชน์ให้ผู้อื่น โดยที่ตนเองจิตใจเป็นสุขได้ เมื่อให้ผู้เรียน ครูผู้สอนและผู้บริหารโรงเรียนประเมินตัวผู้สอนและกิจกรรมในการพัฒนาพบว่า ทุกส่วนกว่าร้อยละ 90 เห็นว่า กิจกรรมทุกกิจกรรมดีมากและผู้สอนมีความเป็นกัลยาณมิตรที่ดี

3) ด้านผู้เรียน ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ด้วยการสอบถามจากอาจารย์ที่ปรึกษาผู้บริหารของโรงเรียนก่อนดำเนินการทดลอง และคะแนนแบบวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต พบว่า ผู้เรียนทั้ง 4 กลุ่ม (2 โรงเรียน) เป็นผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ฯ ตั้งแต่ต่ำจนถึงสูงเนื่องจากเป็นห้องเรียนปกติ และมีบุคลิกลักษณะทั้งที่ใกล้เคียงและแตกต่างกัน กล่าวคือ ในภาพรวมเป็นผู้เรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่ดี ปานกลาง และผลสัมฤทธิ์ดีปนกันไป มีบุคลิกของวัยเด็กช่วงชั้นที่ 2 ตรงตามทฤษฎีของอีริกสัน(Erik H.Erikson อ้างถึงในสุรางค์ ไคว์ตระกูล , 2541 : 42-43) ตรงกับชั้นที่ 4 ที่เรียกว่า ความต้องการที่จะทำกิจกรรมอยู่เสมอ ความรู้สึกด้อย (อายุ 6-12 ปี) เนื่องจากเด็กวัยนี้มีพัฒนาการทางสติปัญญาและร่างกายอยู่ในขั้นที่มีความต้องการจะทำอะไรอยู่เสมอไม่เคยว่างหรืออยู่เฉยๆ เด็กวัยนี้เป็นวัยที่จะเริ่มหัดอาชีพ เช่นเด็กเอสกีโมจำไปตกปลา สำหรับวัฒนธรรมที่จะต้องล่าสัตว์ เพื่อเลี้ยงชีวิตก็จะให้ทำลูกศรเพื่อไปยังสัตว์ สำหรับสังคมที่มีการศึกษาในโรงเรียน เด็กจะไปทำกิจกรรมต่างๆในโรงเรียน เด็กวัยนี้มักจะภูมิใจว่าทำอะไรได้ จะขยัน และใช้ความพยายามอย่างมาก ผู้ใหญ่ต้องพยายามช่วยเด็กให้ได้รับสัมฤทธิ์ผล ให้เขารู้ว่าเขามีความสามารถเพื่อจะได้มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง (**positive self-concept**) เด็กวัยนี้ต้องมีประสบการณ์ส่งเสริมให้เขาคิดว่าตัวเองเก่ง มีความสามารถ ทำอะไรก็ได้ เพื่อไม่ให้เกิดปมด้อยอย่างเดียว ครูและ บิดามารดาจะมีส่วนชี้ให้เห็นความสามารถพิเศษของเขา รวมทั้งประกาศให้ผู้อื่นรับรู้ด้วย ผู้เรียนส่วนมากมีส่วนที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ค่อนข้างชัดคือ ผู้เรียนช่วงชั้นที่ 1 กว่าร้อยละ 80 ให้ความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมทุกกิจกรรมอย่างกระตือรือร้น สนุกสนาน และรอคอยเวลาจะได้เข้าร่วมการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต มากกว่า ผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาช่วงชั้นที่ 2 ค่อนข้างชัดเจน นอกจากบางส่วนประมาณร้อยละ 50 ที่มีความเอาใจใส่ และขยันหมั่นเพียรในกิจกรรมในขณะที่มีความสามารถในการอ่าน-เรียน ผู้เรียนช่วงชั้นที่ 2 มีความสามารถมากกว่ากิจกรรมจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนอยู่บ้าง แต่ส่วนมากก็สามารถใช้ร่วมกันได้ ที่สอดคล้องกับการศึกษาของ ธิดา ชูอินทร์(2540 : 2) ที่พบว่า ปัญหาเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่สำคัญ ก็คือ ผู้เรียนขาดการควบคุม ไม่มีความอดทน ไม่มีจุดมุ่งหมายในการเรียน ขาดความรับผิดชอบ ซึ่งตรงกับแนวคิดของพระเทพเวที(ป.อ.ปยุตโตล 2536 : 95) ที่เห็นว่าคนไทยขาดแคลนแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ผู้สอนจะต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรและเป็นประชาธิปไตย ให้ความสำคัญกับผู้เรียนทุกคนอย่างเท่าเทียม ให้เกียรติและเคารพในศักดิ์ของความเป็นมนุษย์

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) โรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ควรมอบหมายให้ครูผู้สอนอย่างน้อย 2-3 คน ได้เข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ในทุกขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยกับผู้วิจัย เพื่อจะได้เข้าใจกระบวนการในการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในห้องเรียนปกติหลังเสร็จสิ้นการวิจัย

2) โรงเรียนควรมีการประชุมระดมสมองกับครู และผู้ปกครองเพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการปรับกระบวนการวิถีชีวิตในโรงเรียนให้ต่อยอดจากการวิจัยที่ได้ค้นพบแล้วว่า พฤติกรรมผู้เรียนมีพัฒนาการที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในคุณธรรมหลายๆได้ไม่เฉพาะแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต เท่านั้น เช่น ความมีวินัย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจ ความมีจิตสาธารณะ เป็นต้น หากไม่มีการปรับกระบวนการวิถีชีวิต คุณธรรมก็อาจจะจางไปได้

3) การสร้างศรัทธา ด้วยการเป็นกัลยาณมิตร เป็นสิ่งสำคัญที่สุดและเป็นหัวใจของการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต และต้องเป็นกัลยาณมิตร ตลอดการพัฒนาด้วยความจริงใจ หากการแสดงออกไม่ได้มาจากความจริงใจ ผู้เรียนจะสังเกตได้ และอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร ในความเป็นกัลยาณมิตรนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเป็นประชาธิปไตย เคารพในความคิดเห็นของผู้เรียน ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ความสำคัญ และเอื้ออาทรต่อทุกคนเท่าเทียมกัน พยายามสร้างห้องเรียนให้เป็นห้องเรียนที่ปราศจากความกลัว โดยให้ผู้เรียนได้แสดงออกในทุกทางอย่างเป็นอิสระบนพื้นฐานของความเคารพในกฎ กติกา ที่ร่วมกันสร้างขึ้น

4) ครู อาจารย์ ผู้สอนในทุกระดับ สามารถนำรูปแบบการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ไปปรับใช้ในห้องเรียนปกติได้ โดยปรับกิจกรรม/เกม ให้เข้ากับเนื้อหาวิชาที่สอน เนื่องจากครู อาจารย์ ผู้สอน มีเวลาอย่างน้อย 1 ภาคเรียน ที่จะดำเนินการสอดแทรกในเนื้อหา สาระการเรียนการสอน และควรให้การเสริมแรงด้วย เช่น ในกิจกรรมหลัก ให้ผู้เรียนทดลองรักษาศีล และเจริญสมาธิตามหลักอิทธิบาท แล้วรายงานด้วยตนเองทั้งด้วยวาจาและลายลักษณ์อักษร โดยมีข้อตกลงเบื้องต้นว่าจะรายงานด้วยความสัตย์จริง ปฏิบัติได้หรือไม่ ไม่สำคัญขอให้ผู้เรียนใช้ความตั้งใจ ความพยายาม ความเอาใจใส่และสติปัญญาไตร่ตรอง แล้วให้เป็นคะแนนเก็บ ทั้งนี้จะต้องมีการระดมสมอง แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เรียน และชักชวนให้รวมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ

5) หากผู้สอน ต้องการนำรูปแบบการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ฯ ไปปรับใช้ในห้องเรียน ต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจอย่างชัดเจนและถ่องแท้ถึงกระบวนการไตรสิกขา และการสร้างศรัทธาด้วยความเป็นกัลยาณมิตรอย่างจริงใจ และต้องทำความเข้าใจในเนื้อหาหลักของแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต ด้วย รวมทั้ง ต้องเข้าใจด้วยว่า ทำไมจึงต้องเป็น “ไตรสิกขา” (ศีล สมาธิ ปัญญา = สะอาด สงบ สว่าง) เพราะไตรสิกขาเป็นส่วนเสริมซึ่งกันและกัน ศีล ช่วยให้อึดใจสะอาดและบริสุทธิ์ เหมาะแก่การมีสมาธิและพัฒนาปัญญา ในขณะที่เดียวกัน สมาธิก็เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้จิตใจมั่นคงมีพลัง ปัญญา ช่วยให้รู้จักคิด ไตร่ตรอง พิจารณา เมื่อรวมกันก็จะทำให้จิตใจสะอาด เข้มแข็งมีพลังใช้สติปัญญา เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมที่ต้องการได้อย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

6) ควรนำกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ไปทดลองใช้กับเยาวชน ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนและผู้ต้องขังที่เตรียมความพร้อมก่อนปล่อยและเยาวชนกลุ่มด้อยโอกาสกลุ่มอื่นๆ ด้วย โดยปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียน เพราะหากสามารถทำได้สำเร็จ จะช่วยให้เยาวชนเหล่านั้น เมื่อออกจากสถานพินิจ มาใช้ชีวิตในสังคมปกติ จะมีกำลังใจ ความอดทน ความพากเพียร ความเอาใจใส่และรู้จักใช้สติปัญญาไตร่ตรอง ใคร่ครวญในการดำเนินชีวิต อย่างน้อยก็เป็นประโยชน์ต่อตัวเอง และครอบครัว อันจะส่งผลไปถึงความสงบสุขของสังคมด้วย

7) ควรนำกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ไปพัฒนาคุณธรรมด้านอื่นๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ ให้มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม เช่น การพัฒนาวินัย การพัฒนาคุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ เป็นต้น แล้วปรับตัวกิจกรรมและเกมให้เน้นไปในทางคุณธรรมที่จะต้องนำมาพัฒนา

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

1) ควรมีการวิจัยในระยะยาว ด้วยการติดตาม ประเมินผล และให้กำลังใจ เป็นการเสริมแรงทางบวก โดยผู้วิจัย ควรใช้เวลาประมาณ 3 ปี เป็นการให้การเสริมแรงอย่างต่อเนื่อง และจะต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพอย่างต่อเนื่องด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนที่เคยเข้าร่วมการพัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ตามแนวคิดของ ป.อ.ปยุตโต เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร ซึ่งจะเป็นการพัฒนาเยาวชนให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างยั่งยืน

2) ควรดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนเต็มรูปแบบทุกรายวิชา โดยใช้กระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขามาประยุกต์ให้เข้ากับบริบทของโรงเรียน เพื่อสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน และเพื่อเป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน